

19. Դու լիւր՝ լիւր — լիւր ինձն եւ իւր լիւր ինձն.  
կայեմին, առաջին անգամ.

Արի, իմ անմար մարմին.

Դու լիւր լիւր ինձ եմ առած: 11

20. Մին ի հոգին անց.

Ինչ տարի, մանկա գնաց.

Թե մէկ, թե հաշար առես,

կու թփի. իսկի չեմ լսած:

21. Դեռ պիտի ուտեմք ու խմեմք.

Ինչ ապրանք ունեն[ք] աշխատած.

Դեռ պիտի սափալք քաղեմք.

Դեռ կամեն իմ չե կատարած:

22. Մին ի հոգին անց.

«Իս քեզի փորրուծ ե[մ] պահած.

Պահել եմ մէջ զափա[ս]իտ:

Սուսուցած, չեմ թուողացած.

Հովիս ճնճկկի նման

Դու թուած, ծառին եւ նստած.

23. Գալ քո բնիդ վերայ.

Անբաւ խափառաւ է՝ քաղաքած:

23. Հոգին ի մին անց.

«Կու թփեմք, աղբեր, բաժանած.

Էս քոյ առնուն՝ մարտ, առնեմք,

Դու ինձ ինչ եւ տված.

Ոչ ունեն գայեմին անախ

Խեղ արած, վարձուց բաժան[ա]ծ:

24. Մարմին ի հոգին անց.

«Բերեմք աղբեր եւ կանգնաց

Թողեր եւ ինձի, կերթաւ.

Կու թփի օր մի չես տեսած:

Պահել մի մելաթ՝ արայ.

Համարեմ եւ քեւ կարօտած,

Ընչուրի հաստաւորմին

Քհանէն կարեն կատարած:

25. Հոգին ի մարմին անց.

«Իս քեւ եմ ճետ քեւ՝ խափած.

Թողեր եմ, դարձակ կերթամ

Անպաշար ծամիկն մարտած.

Երթամ եւ զարի՛ աշխարհ.

Երբ չունեմ եւ տուն մի չիտած,

Դեմ առնեմ օտար գաւառ,

Ձիւն ինչորեմ, ոչ անշիւ<sup>10</sup> չեմ տված:

26. Մարմին ի հոգին անց.

«Փոշեման եմ եւ ի մեղաց.

Թաղվեր ե[մ] խոր ու զնախ.

Ըղտորաւ՝ ձեռնէս գնաց.

Գնայ, իմ աղքատ հոգի,  
Խո թաղած ու դու մուտած:

Ընչուրի դադառաւին.

Այլ ասուած ինի որդման:

27. Հոգի մարմնուն ստաց.

«Վայ ինձ, վայ մեղաւորին.

Տէրն գաղապատն կանի.

Ինչ առեմ կալած եմ, կապած.

Վայ ինձ, վայ մեղաւորին,

Արդարին դարձան է չիտած.

Մեզ համար դժոգին է չիտած.

Դժոգին տանջել պիտեմք յաւիտեան:

(Մեղ-ցեւ քու անգամ)

Ն. ՄԱՌ

## † ԹՓԵՐԵԼ ՊԵՏԱԿԵՆՆԵ

Հանձարեղ քնարերգու եւ մանրավիպա-  
գիր բանաստեղծն Ռաֆայէլ Պատկանեան եր-  
կար հիւանդութենէն ետքը հազու դարձած իւր  
հայրենի քաղաքը Նոր-Նախիջևան՝ կըրեց իւր  
մահականացուն Օգոստ. 22ին (ըստ հին տոմարի):  
Այս մահամբ զգուցեցաւ հայ արդի գրակա-  
նութիւնն իւր ամենէն նշանաւոր քնարերգու  
բանաստեղծէն, որուն «Գամառ - Բալիպա»,  
«Սիրելի», «Ախտամբկեան», եւ «Վայելեան»  
կեղծ անուամբ հրատարակած տաղերն ու ման-  
րավէպերն ընդհանուր համակրութիւն գրաւած  
էին: «Հաւրիս», մէջ արդէն տաղանգաւոր բա-  
նաստեղծին ընդարձակ կենսագրութիւն մը գրու-  
ած (Հմմտ. «Հաւրիս» 1887, ք. 6, էջ 85),  
ըլլալով, աւելորդ կը համարինք կրկնել հոս  
հանդուցելոյն կենաց ու գրաւոր գործունեու-  
թեան գլխաւոր կէտերը:

## ԹՂԵԱՅՈՒԹԻՒՆ

### ՅՐԱԴՆ ԽՆԴԻՐԸ

Դ.

Յուկասիւս՝ քոյիւրայի իշխանութեան տակ:

Ա.

Այստեղ՝ ի կաւկասիա, բոլորս  
զբաղած ենք մի բանով — մաքառելով մաղ-  
ձայոյցի ճարակման գէմ: Քոյերան տիրած է  
ամբողջ երկրիս, ամեն օր զոհեր կը տանի, ա-  
մենուն սարսափ կ'ազգէ, եւ ամեն տեղ խօսա-  
կցութեանց միակ առարկայն է:

Տփղիսի լրագիրներուն բովանդակութեան  
կէսէն աւելին, երբեմն նաեւ ամբողջը՝ նուիրուած

<sup>1</sup> Մարտի կամ շատ կարեւոր է մուրացած (1)

<sup>1</sup> Այսինքն — ١٢٠٠  
<sup>2</sup> Հմմտ. Մեկ անգամ ասուած, մէկուն էլ ու-  
նեմք. (Ս. Գոլարտեան, Առաջը Նորայեղ. Վանքահի 1880.  
ք. էջ 109.)

<sup>3</sup> صفا

<sup>4</sup> قفس եւ ստորեւ՝ ١٢٠٠ — ١٢٠٠

<sup>5</sup> Ըստ երեւութիւն փոխանակ Սահաւ, ինչպէս սա-  
րեւ. գայեմին փոխանակ գոչեմին:

<sup>6</sup> ١٢٠٠

<sup>7</sup> 86 համ — անսած կամ տեսած:

<sup>8</sup> ١٢٠٠

<sup>9</sup> Դարբեր — ١٢٠٠

<sup>10</sup> Որ ոչ ինչ:

<sup>11</sup> ١٢٠٠ եւ վերեւ Ձեռնէս աս ١٢٠٠

է քոլէրայի. գաւառական թղթակցութիւններու նիւթը քոլէրա է. հարուստն եւ աղքատը, աղ- նուականն եւ ոսմիկը, գիտունն ու ագէտը, մեծն ու փոքրը՝ բոլորն ալ իրենց հոգածութեան գլխաւոր կէտ արած են այս համաճարակ հիւ- անդութիւնը:

Այս անկող հիւրը Պարսիստանէն է մեզ կիսած կասպից ծովու ճանապարհով: Երբ տե- ղեկութիւններ հասան հոս թէ Մէշէդ քոլէրայի բոյն է դարձած, ոչինչ կամ շատ թույլ միջոց ձեռք առնուեցաւ ի սկզբան ուսական սահմա- նաց վրայ: Սակայն երբ Մէշէդէն անցաւ Անդը- կասպեան երկիրն, երբ կասպից ծովու նաւերը քոլէրայի Բաքուներով պատած պարսիկ ուխ- տաւորներ բերին կաւկասիոյ երկրորդ մեծ քա- ղաքը՝ աշխարհահայտ Բաքու, եւ մանաւանդ երբ կոսիկ զոռերի ստորակիտաձեւերն անակն- կալ կերպով՝ յանկարծ խիստ յարձակում գոր- ծեցին նաւթային աշխարհի բնակիչներուն վրայ, — ահա այն ժամանակ միայն ամէն ոք արթնցաւ եւ սկսաւ սարսափահար դիտել իւր աներեւոյթ թշնամին: Մոսկաի էր այս զարթումը: Բաքու ոչ թէ միայն ոչ մի պատրաստութիւն էր տե- սած այն հզօր թշնամւոյն դիմագրկուել, այլ նաեւ ամենամեծ դիւրութիւններ կ'ընծայէր աւերման՝ իւր յետին աստիճանի անաբար թաղերովը, եւ իւր բազմաթիւ անհոգ եւ աղոտ հասարակու- թեանը: Եւ ահա անողորմ թշնամին սկսաւ մի աւ մի գրաւել քաղաքին բոլոր արտաբաններն, սկսելով նախ ամէնէն աղտոտներէն, եւ մի փա- ռաւոր օր՝ հարուստ, վաճառաշահ եւ աշխարհի մեծ մասը նիւթագործ լուսաւորող Բաքուն փորրիկ ու անօգնական գիւղի նման՝ պաշարուած էր պարսկական Տրոսպէնէ: — Բովանդակ կաւկասիա սարսափաց այս սոսկալի լուրն առնելով, Ժո- ղովորդն իւր զգացած առաջին տպաւորութեան տակ խառն ի խառն աճապարեց փախուստ տալ աներեւոյթ թշնամւոյն առջեւէն: Այս փախու- տեան օրինակն ընծայեց Բաքու: Լուսաւոր քա- ղաքի 120.000 բնակիչներէն 100.000ը թաւ- արդրօր սկսան խոյս տալ երկրին ամէն կողմն, ուր որ ազատ դուռ գտան: Եւ այս փախուցումը ու փախիչ ուղիներն մէջ առաջիններն էին քաղաքին հրամանատարն եւ իւր խորհրդակա- ններն ու բարձրագոյն պաշտօնեաները: Աւելի ցաւալի եւ տխուր բան կարելի չէր երեւակայել քան այս հապճեպ փախուստն եւ իւր ունեցած հետեւութիւնները:

Գերմանական բանակի առջեւէն ետ քա- շուող գաղղիական զորաց նման, Բաքուի մեծաւ-

որքն ու Ժողովուրդը՝ սարսափահար ու յուսա- հատ՝ առանց թշնամւոյն հետ կռուելու, խառն ի խառն կը դիմէին երկրի ներսերն եւ սահմա- նէն դուրս եւ իրենց շուրջն եւ գնացած տեղերը վշտաւթիւն, արհաւիրք կը տարածէին, ան- րեւոյթ ոտիկ սպառնացած իւր թէ անխուսա- փելի կորստեան մասին: — Երբեք Բաքու աւելի պայծառ կերպով չէր կրնար ապացուցանել թէ լուսաւորութիւնը, ոչ թէ միայն նիւթագործ, այլ եւ քաղաքացի, նա՛ ոչ թէ իւր հօգի վրայ եւ իւր բնակաց մտաց մէջ կը կրէ, այլ միայն եւ միայն իւր հօգի տակ: Այս ձեւով կը խօսին Բաքուի հանդէպ՝ կաւկասիոյ բոլոր լրագրիւններն, ոչ առանց իրաւունքի: — Եւ ինչ որ կը վախցուէր, կատարուեցաւ: Զարհուրելի թշնամին բազու- ցինքնու ետեւէն վազելով՝ հասաւ եւ գրաւեց այն բոլոր տեղերն, ուր սորա մուտ էին գտած: Անշուշտ փախուսականներու ստուարագոյն մասը վարակուած չէր, վերաւորուած չէր թշնամւոյ ստորակիտաձեւ ճիրաններէն, բայց կային, եւ բաւական թուով կային այնպիսիք, որոնք իրենց անձին մէջ, իրենց հագուստի ներքեւ եւ կամ ի- իրենց իրեղեններու մէջ՝ առանց իրենց գիտու- թեան, թաքցուցած էր տանէին իրենց հետ ո- ստիկ ահեղ եւ անթիւ բանակի մի ամենաշնչին մասը՝ այսինքն Գիւլի Գիւլի միայն թշնամի զի- նուորներ, որոնք թէ իրենց գնալու տեղերը՝ իրրեւ նո- րագոյն Ողիսեւանի դուռ պրծան իրենց ծած- կուած տեղէն, եւ յանկարծ յարձակելով ան- պատրաստ գիւղերու եւ քաղաքներու վրայ սկսան զարհուրելի մահ, աւեր եւ որ ամէնէն չարն է՝ անբացատրելի սարսափ տարածել ամէն կողմ: Եւ այսպէս մէկ ամսոյ կարճ միջոցին մէջ՝ քոլէրայ տարէն ծաւալած էր կաւկասիոյ նահան- գաց եւ գաւառաց մեծ մասն մէջ, եւ Ժողովրդա- կան սարսափի աղաղակները մինչեւ երկինք կը բարձրանային:

## Բ.

Այս ընդհանուր իրարանցումի եւ մահուան արհաւիր ժամանակ պայծառ զորջ մի պարըն- ցաւ կաւկասիոյ կենդրոնին վրայ. Տիֆլիս էր զայն բարձրացնողը: Զգաց սա ու իրրեւ պատասխա- նատու ներկայացուցիչ ամբողջ երկիր, կամ ի- րրեւ փորրիկ մայրաքաղաք կաւկասիոյ՝ ինք ծանր պարտականութիւն մի կը կրէր: Այս պարտա- կանութիւնը կը կայանար շքեղ եւ խելալի անկաշարժութեան վրայ: Բաքու տխուր դաս մ'եղաւ Տիֆլիսին՝ որ առաջնոյն օրինակով իրա-

տուած՝ իր մասին ընտիր օրինակ մի տուաւ համա-  
րէն երկրին:

Երբ սոսկալի աղէտն սկսաւ սրաշաւ կաւ-  
կասիոյ սահմանները դիմել, կենդանական կառա-  
վարութիւնը չսպաղեց հարկ եղած հրաման-  
ները տալ թշնամւոյն մուտքն ըստ կարի արգե-  
ւելու համար: Բայց յայտնի է որ կառավարչա-  
կան կարգադրութիւններն այն ժամանակ միայն  
յաջողակէս կը գործադրուին եւ նպատակին կը  
հասցնեն, երբ թէ ի կատար ածողներն են թէ  
որոնց համար սահմանուած են այս կարգադրու-  
թիւններն՝ ըմբռնեն նպատակին եւ գործ դրուած  
միջոցներուն ոչ թէ միայն օգտակարութիւնն  
այլ եւ անվերջ կարեւորութիւնը: Եթէ ոչ, ա-  
մենախիտ օրէնքն են երբեմն ստիպուած եւ կանգ  
առնուլ Հոն, ուր գործարողի կամ ընդունողի  
թոյլ կամքին եւ ծածուկ կամ յայտնի հակա-  
ռակածութեան կը բաղկան: Եւ այս կէտին մէջ է  
որ մեծ եւ գնահատելի ծառայութիւն մատուցին  
Ցիլիսի ըրագիրները: Աղէտին ելեւան գալէն ի  
փրկ մամուլն անընդհատ կը քարոզէր թէ ժո-  
ղովուրդը պարտական է՝ առանց պարտադիր  
միջոցներու ապառելու ինքնաբերաբար եւ  
իւր անձը պաշտպանելու ընդհանուր թշնամւոյն  
դէմ: Եւ այս անձնապաշտպանութեան զինքերը,  
միջոցները եւ կարեւոր խրատները խմբագիրը  
լիապէս կը հայթայթէին ժողովրդեան, ձեռք տա-  
լով մասնագէտ բժիշկներուն լրագրաց էջերուն  
մէջ: Եւ մամուլը բարձրաձայն կ'աղաղակէր հա-  
րուսանները թիկունքը ըլլալ եւ օգնութեան  
ձեռք կարգաւորել թշուառաց: —

Այս խելացի եւ կատարելապէս ճիշդ ազգ-  
արարութիւնները մի կողմէն եւ այն կողմէն,  
որ մէջ ընդ մէջ կը բարձրացուէին դէպ ի հա-  
րուսաներու մարդասիրական զգածմունքը, կ'ըն-  
ծայէին մեզ այն գեղեցիկ եւ հաճելի տեսարանն  
որուն օրինակը կարելի է տեսնել միայն կա-  
տարելապէս ինքնաձեռնաչ եւ ընդարձակ վեհ  
գաղութարներ սնուցանող հասարակութեան  
մէջ: —

Քորէյայի տարածման դէմ մարտերու  
համար յատուկ առողջապահական խմբեր կազ-  
մուեցան Ցիլիսի մէջ, որոնց ղեկավարութիւնը  
յանձն առած էին քաղաքական խորհրդի ըն-  
տրեալ անդամները՝ ընկերակցութեամբ բժշկաց  
եւ ոստիկանաց: Դմբերն վերին կարգադրու-  
թիւնն իրենց ձեռաց մէջ առնէին Ցիլիսի քա-  
ղաքական իշխան Նիկոլ Աբախովսկի- Երկաթ-  
բաշտի եւ ոստիկանապետ պ. գնդապետ Մարտի-  
նի, որոնց ջոյց տուած ջանքն, եռանդն եւ աշխա-

տութիւնը ժողովրդեան անկեղծ երախտագոր-  
տութիւնը բերաւ իրենց, որ եւ ոչ մի բարոյա-  
կան փառք նուազ արժէք ունի: — Եւ այս-  
պէս քաղաքային խորհուրդ, մամուլ, բժշկաց  
դաս, մասնաւոր անհատական ոյժեր են ոստի-  
կանութիւն յիշար միացած՝ ընդհանուր փոսնդի  
առջեւ հասու միջոցներու գիւնդով, այնպիսի ար-  
դիւնք յառաջ բերին, որ երբ սոսկալի եւ ան-  
գիտագրելի համարուած թշնամին Բարուի եւ  
Գանձակի նահանգները ձեռքբերով եւ աւերելով  
հասաւ Ցիլիս, հոն ստիպուեցաւ կանգ առնուլ  
եւ զգալի կերպով պահանջներ իւր կործանիչ  
զբուրթները Բայց նա իւր բոլոր վեհօք հանգ  
կաւկասիոյ միւս մասերէն՝ աւերած եւ քուգ  
տարածելով չըջկնայ գաւառներու մէջ՝ սկսեալ  
կարսէն եւ ցամական սահմանէն մինչեւ Աղա-  
խաւ ծովու ափունքը: Մէկ էր Ցիլիսի ձեռք ա-  
ռած մարտաման ընդհանուր միջոցը, վերցնել  
եւ արգելել այն իրո՞ր ընդունիչ եւ հաղոր-  
դիչ է քողերայի ստորագնաներու: Նախ Ցիլիսի  
բոլոր փողոցները, անբեր եւ բախիր մարտեցան,  
փոխանակ աղբիւրի կամ գետի պարզ ջրոյ, կար-  
գադրուեցաւ որ եռացած եւ պաղցցած ջուր  
միայն գործածուի, պտուղներն ու կանաչեղենները  
մեծաւ մասամբ արտաքսուեցան քաղաքէն, հի-  
մուեցան ձաւարաններ եւ թէյնատնիք՝ ուր աղ-  
քատ ժողովուրդը ձրի՝ սննդաբար կերակուր եւ  
լմպելի կը գտնէր: Թէյ, շաքար եւ դեղեր  
բաժնուեցան աղքատ ընտանիքներու, խիստ կար-  
գապահութեամբ մեծ հակողութիւն եղաւ քա-  
ղաքի մէջ մանուկներու վրայ: Եւ՝ որ ուշագոյն  
թեմէն վերաբերու չէ, մասնաւոր անհատներ մեծ  
նուիրաբերութիւններ կատարեցին յօգուաշ քաւ-  
որաց յիշեալ հիմնարկութիւններու, եւ գրադէտ  
եւ ուսեալ անձինք ինքնայո՞ծօր գործի բուխ  
անցան արդեւտուր կացութեանը: Համար այս  
միահամուտ աշխատութիւնն եւ յօժարակամ  
եղած զանազան զոհաբերութիւնները:

Ցիլիսի օրինակին հետեւեցան գաւառա-  
կան քաղաքները, որոնց մէջ եւս հետզհետեւ  
աւելին կամ նուազ եռանդեամբ ձեռնդրեցան  
ուրեցան անողորմ ախտին դէմ մարտերու: Եւ  
այսպէս գաւառական ուսեալ եւ բանիբուն եւ  
րիտասարդութիւնն ու գործոյն բոլոր կարեւորու-  
թիւնը ձանաչող խոհն՝ անձինք՝ յո՞ժ տալով  
կառավարութեան կողմէն եղած կարգադրու-  
թեանց, յաջողեցան վերջապէս զգալի կերպով  
խորտակել սոսկալի թշնամւոյն ոյժն, եւ զինք  
կամոց կամոց հեռացնելով իրենց սահմաններէն՝  
սկսած եւ մշիկ դէպ ի Պարսկաստան: Յակոյն

անյապ լծնամին աւելի մեծ զոհերու կարօտ լինելով՝ դիմեց Ռուսաստանի ներքին նախնականներն եւ գէպի Տիւսիս, ուսկից այժմ կ'արշաւէ արդէն գէպի Եւրոպայ։ Բոլորովին չէ հնուացած կաւ-կասիպէն։ Բայց իւր վերջին ձիգն ի գործ կը դնէ այնպիսի տեղեր՝ ուր դարաւոր անմաքրութիւն եւ անկրթութիւն կը տիրեն։

Պ.

Այժմեան քղերան սկսած է կաւկասիոյ մէջ Յունիս 6ին։ Այս փշրութիւն է արդէն, որ կ'երեւոյ մեր դարու մէջ։ Առաջին անգամն երեւց 1717ին եւ տեւեց 7 տարի, երկրորդ անգամ՝ 1826ին եւ տեւեց 11 տարի, երրորդ 1848ին եւ տեւեց 14 տարի, չորրորդը 1863ին եւ տեւեց 12 տարի, իսկ հինգերորդը 1883էն մինչեւ 1886։ Եւ գրեթէ ամեն անգամ ալ կաւկասիա այս ընդհանուր ազէտէն զերէ շինաց։

Կերկայ քղերան շատ խիստ կերպով սկսաւ այս անգամ կաւկասիոյ մէջ տարածուիլ եւ մեծ թուով մահեր պատճառել։ Բայց շնորհիւ ձեռք առնուած յաջող միջոցներու համեմատաբար շուտով նուազեցաւ եւ սպասուածին չափ մեծ կոտորած չարաւ։ Թէեւ եղած կոտորածը զարձակ ստակալի է։ Տփղիս քղէրայի ամենաստակէ ժամանակ՝ միջին թուով՝ օրը 3 հոգի միայն զոհ է առած։ Իսկ ամբողջ կաւկասիոյ մէջ՝ համաճարակի երեւան գալէն՝ այսինքն Յունիս 6էն մինչեւ Օգոստոս 1/13 ըստ պաշտօնական տեղեկութեան 60.956 հոգի են վարակուած, օրոյնց կէսէն քիչ աւելին՝ այսինքն 31.788ը վախճանած են։ Այս թուին դուրս է կաւկասիոյ բնակիչն տուած զոհերը, որ 10.000ը կ'անցնին հաւանականաբար։ — Հայասնակ քաղաքացի մէջ մեծագոյն զոհերը տուին Բաքու, Գանձակ, Երեւան եւ Կարս։ Բայց կոտորածի մէջ Հայերն համեմատաբար ամենէն աւելի քիչ մաս ունեցան շնորհիւ այն պարագային, որ իրենք թէ անտեսական եւ թէ մոռաւոր զարգացմամբ աւելի բարձր են քան զիրենք շրջապատող ուրիշ ցեղերն։ Եւ նոյն համեմատութեամբ ալ ամենէն աւելի հոգ են տարած եւ նուիրատուութիւններ են կատարած քղերայի բարձման դէմ՝ առանց խտրութիւն դնելու ազգութեան եւ կրօնի մէջ։ որ մեծապէս գովելի է։ Բայց ի այս անհաստական զոհաբերութիւններէ կովկասի Հայոց բարեգործ. Ընկերութիւնն ալ՝ որ իւր ճիւղերն ունի բովանդակ կաւկասիոյ մէջ, կենդանի ունենալով զՏփղիս, 5000 բուբիք եւ ուղարկած իւր գաւառական վարչութիւններուն,

օրոք այս գումարէն իրենց հասած բաժնով, եւ քանի մի տեղեր ընկերութեան տեղական ճիւղերու դրամական միջոցներով ձրի լծկատներ են բացած, կամ աղքատներուն ձրի ուտելիք են բաժնած։ Այսպիսի եւ աւելի մեծ նուիրատուութիւն (12.000 բուբիք) արած է յօգուտ չբաւոր դասակարգի՝ Տփղիսի Ազնուականաց կալուածական Բանկն, որ գրեթէ միայն վրացիներու ձեռքն է։ Տփղիսի լրագրաց ամենօրեայ տեղեկութիւններէն կ'երեւայ, որ պիտաւորապէս կը վարակուին եւ կը վախճանին այն անձիք, որոնք առողջապահական կանոնաց հակառակ կը վարուին, եւ իրենց սոցիալութեան շնորհիւ քղերայի դէմ հրատարակուած եւ ձեռք առնուած միջոցներուն ուշադրութիւն չեն դարձնենք։ —

Պ.

«Այլ ինչ չարիք, յորմի ոչ ծնանի բարիք» կ'աւել ծանօթ առածը։ Աշխարհիս վրայ ոչ մի յառաջդիրութիւն, ոչ մի նշանաւոր քայլ քաղաքակրթութեան առանց մեծ զոհերու յաջողած է երբեք. կաւկասիա ալ թէեւ ծանր զոհողութիւն կրեց եւ դեռ կը կրէ, բայց շատ բան ստորեցաւ այս անգամ։ Անձամբ փորձեց թէ որքան կարեւոր է մաքրութիւն, ուսում թէ անհրաժեշտ է հետեւել խողջապահական կանոններուն, բնութեց փոխութեան պատգամներուն անսպառ մեծագոյն պէտքը, զոգաց թէ չբաւոր եւ ազէտ տարրին օգնելով եւ նոյնը կրթել ու խնամել ջանալով, ոչ միայն հայրենասիրական ու մարդասիրական գործ կը կատարէ, այլ միանգամայն կ'ապահովէ հարուստ եւ ուսեալ դասակարգը փոխադարձաբար եւն։ Այս հիմանց վրայ է որ այժմ կը մտածուի արդէն բացուած հասարակաց ճաշարանները չգոցել քղերայի բարձմանէն ետեւ ալ, այլ պահպանել, — բայց փոխանակ ձրի տաւանակարարներու ուտելիքը՝ շատ աման զով ալ, աւելի խիստ հսկողութիւն սահմանել ընդհանուր մաքրութեան վրայ եւ առհասարակ այժմեան հարուածներէն ստացուած փորձառութիւնէն լաւ օգուտ քաղել։ Մասնաւոր դր ցորչափ բռնութեան Ռուսաստանի կամ Եւրոպայի մէջ գոյութիւն կ'ունենայ, այստեղ վերատիւն երեւալուն վտանգը կամ հաւանականութիւնը միշտ կը մնայ, հետեւաբար միշտ պէտք է պատրաստ լինել թէ հայ եւ թէ օտար լրագիրներն այս վերջին խնդիրը ձեռք առնին։

Բաթումի։

Կ. ՅՈՒՆԻՍ